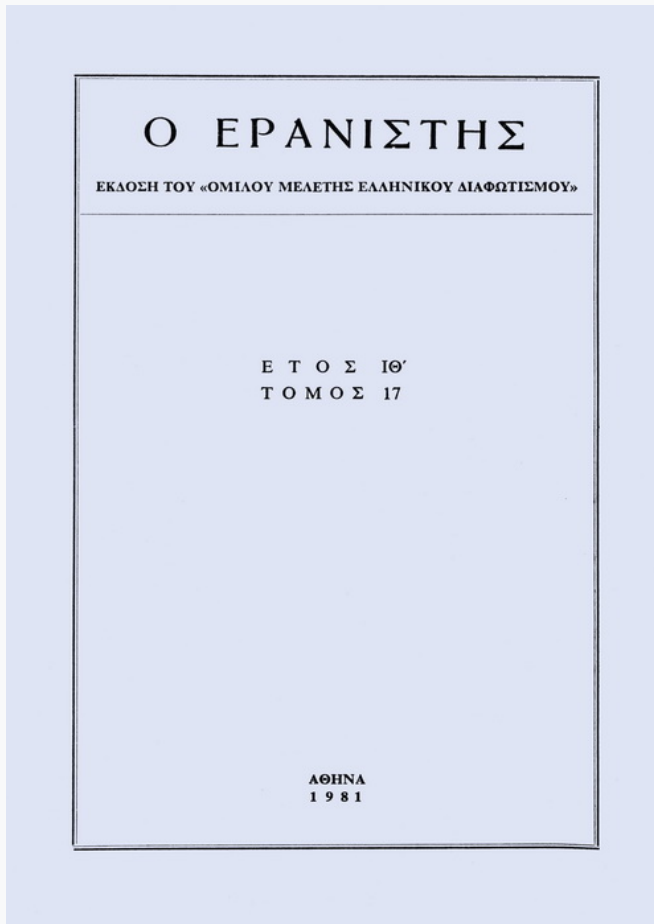

The Gleaner

Vol 17 (1981)

Σχόλια

eranistes eranistes

doi: [10.12681/er.324](https://doi.org/10.12681/er.324)

To cite this article:

eranistes, eranistes. (1981). Σχόλια: • Λουκία Δρούλια, Στέφανος Α. Κουμανούδης, Συναγωγή νέων λέξεων. Προλεγόμενα Κ. Θ. Δημαρά
• Αλέξης Πολίτης, Hélène Cotta, Traductions en vers de l'Iliade et de l'Odyssee dans la Grèce du XIXe siècle
• Τρ. Ε. Σκλαβενίτης, Φίλιππου Ηλιού, Κοινωνικοί αγώνες και Διαφωτισμός. Η περίπτωση της Σμύρνης (1819)
• Κώστας Λάππας, Κατ. Γαρδίκια-Αλεξανδροπούλου, Αρχείο Αλεξάνδρου Στ. Καραθεοδωρή. Κατάλογος και ευρετήρια
• Χρήστος Λούκος, Ευτυχία Δ. Λιάτα, Γενικό Ευρετήριο του Ιστορικού Αρχείου της Εθνικής Τραπέζης
• Η Θ΄ Γενική Συνέλευση του ΟΜΕΔ
• Διόρθωση
. *The Gleaner*, 17, 286–293. <https://doi.org/10.12681/er.324>

ΣΧΟΛΙΑ

Στέφανος Α. Κουμανούδης,

Συναγωγή νέων λέξεων υπό τῶν λογίων πλασθεισῶν ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως
μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Προλεγόμενα Κ. Θ. Δημαρᾶς. Ἀθήνα 1980.

Οἱ ἰδιάζουσες συνθήκες τοῦ ἑλληνικοῦ ἱστορικοῦ βίου, πὸν προκάλεσαν σὲ ὀρισμένες φάσεις του μιὰ στατικότητα, μιὰ ἀκινήσια, ἔφεραν, ὡς συνέπεια, καὶ τὴν ἀντίστοιχη στατικότητα καὶ ἀκινήσια στὴν ἐξέλιξη τοῦ ζωντανοῦ ὀργανισμοῦ πὸν εἶναι ἡ γλῶσσα. Ὅμως, ἀπὸ κάποια στιγμή καὶ πέρα, πάλι οἱ ἱστορικές συνθήκες προκάλεσαν ἄλλα- γές, ἐπικοινωνία, ἀνταλλαγές πὸν καθρεφτίζονται ἀντίστοιχα μέσα στοῦ λεκτικό σῶμα. Ἡ πνευματικὴ ἠγεσία (οἱ λόγοι) αἰσθάνονται τότε ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη γιὰ νέα, ἐμπλουτισμένα ἐκφραστικά μέσα· ὁ πόθος γιὰ φωτισμὸ καὶ ἐλευθερία, ἡ ἀποτίναξη τοῦ ξένου ζυγοῦ, συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν διάπλαση λέξεων, «δι' αὐτὴν», καθὼς σημειώνει ὁ Στέφανος Κουμανούδης, «τὰ ἐκφράζονται τῇ οἰκείᾳ φωνῇ τὰ νέα πράγματα καὶ διανοήματα ἃ ἐπεβάλλετο νὰ ἀποκτήσῃ πρὸς κατασκευὴν βίου καινοῦ, συμφώνον τῶ νεωτέρου πολιτισμοῦ». Ὁ Κουμανούδης δὲν εἶναι ὁ πρῶτος πὸν διατυπώνει τόσο καθαρὰ τὰ ἑλληνικὰ αἰτήματα· ἴσως, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι συνοψίζει, καὶ μὲ τὰ ἔργα του ὑλοποιεῖ, τὰ προβλήματα ὅσα εἶχαν ἀντιμετωπίσει παλαιότεροι λόγοι, ἰδιαίτερα στὴν περίοδο τοῦ ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ κώλας τοῦ Εὐγένιου

Βούλγαρη. Ἄς μὴ λησμονοῦμε ὅτι πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση ἐργάστηκε καὶ ὁ Κοραῆς πὸν πίστευε στὴν ἀνάγκη «καλῶν λεξικῶν» τὰ ὅποια νὰ καλύπτουν τὸ λεξιγραφικὸ ὑλικὸ ἀπὸ ὅλες τὶς ἑλληνικὲς χώρες.

Μὲ τὴν φωτοτυπικὴ ἐπανεκδόση τοῦ ἔργου Συναγωγή νέων λέξεων τοῦ Στ. Κουμανούδη, ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς προσφέρει τὴν ἰδίαν νεώτερες γενιὲς ἕνα χρήσιμο καὶ ἀπαραίτητο ἐργαλεῖο πὸν ἀσφαλῶς θ' ἀποτελέσει ἀφετηρία γιὰ καινούριες, καὶ μὲ πολὺπλευρο ἐνδιαφέρον, μελέτες γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῶν νεολογισμῶν. Ἡ ἔκδοσις αὐτὴ μὲ τὶς 60.000 καταγραφές της, παρομοιότυπη μὲ τὴν ἀρχικὴ παρουσίαση—ἔτσι πιστεύει ὁ ἐκδότης - σχολιαστὴς ὅτι πρέπει νὰ ἐμφανίζονται τέτοιες ἐργασίες, γιὰ νὰ ἐκφράζον ἀπόλυτα τὴ χρονικὴ στιγμή τῆς παρουσίας τους, χωρὶς ξένες ἐπεμβάσεις—συνοδεύεται ἀπὸ ἕναν πλούσιο καὶ μὲ ὀδισιατικὸ περιεχόμενον νεὸ πρόλογο τοῦ ἐκδότη. (Τὰ Προλεγόμενα αὐτὰ κυκλοφόρησαν καὶ αὐτοτελῶς μὲ τὸν τίτλο «Λεξιγραφία καὶ ἰδεολογία», Ἀθήνα 1980).

Ὅ,τι εἶναι πιά καθιερωμένο στὶς ἐργασίες τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ, ἰσχύει καὶ ἐδῶ· γι' ἄλλη μιὰ φορὰ δηλαδὴ ὁ ἀναγνώστης διαπιστώνει τὴ συστηματικὴ μεθοδολογία τοῦ Δημαρᾶ, τὴν ἐπιδίω-

ξη νὰ φθάσει μὲ πολὺπλευρες καὶ διαδοχικὲς προσεγγίσεις στὸ ἀντικείμενο τῆς ἔρευνάς του, στὴν παρουσίαση τοῦ θέματος σὲ ὅλη του τὴν πληρότητα. Μὲ σιγανά, προσεκτικὰ ἀλλὰ καὶ σταθερὰ βήματα, πὸν μὴ ἀπροχωροῦν καὶ μὴ κοντοστέκονται, γιὰ νὰ διερευνηθεῖ ἐντατικότερα ὁ γύρω χώρος, ὀδηγεῖται ὁ ἀναγνώστης ὅλο καὶ πιὸ κοντὰ, ὅλο καὶ πιὸ βαθιὰ στὴν κατανόηση τοῦ ιστορικοῦ φαινομένου, εἴτε πρόκειται γιὰ συλλογικὰ σώματα, εἴτε τὸ ἀντικείμενο εἶναι ὀρισμένες ξεχωριστὲς μονάδες πὸν σφραγίζον μὲ τὴν παρουσία τους τὴν ἐποχὴ τους.

Ἔτσι καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Στ. Κουμανούδη. Ἀπὸ τὴ βιογραφία του ἐπιλέγονται ἐδῶ ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα ὅσα χρειάζονται γιὰ νὰ συνθέσουν τὴν προσωπικότητά του· ἀπὸ τὰ γραπτὰ του κρατιοῦνται ὅσα φωτίζουν συγκεκριμένες ἐκδηλώσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου, ὅσα φανερώνουν τὰ διαδοχικὰ στάδια τῆς πνευματικῆς

του διαμορφώσεως, τὴν ἰδεολογία του καὶ τὴ θέση πὸν παίρνει μέσα στὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Γιὰ νὰ φθάσει, τέλος, νὰ ἐξιχνιαστεῖ τί ἀκριβῶς ἀντιπροσώπευαν γιὰ τὸν Κουμανούδη οἱ λεξικογραφικὲς του συναγωγές, πὸν ἀπέβλεπε ἀναλαμβάνοντας ἕνα παρόμοιο ἔργο καὶ πὸς ἐργάστηκε γιὰ νὰ τὸ προετοιμάσει. Ἐπισημαίνεται ἐδῶ ὅτι ἡ «συστηματικὴ διάταξη τοῦ ἐπιστητοῦ» πὸν ἀκολουθεῖ ὁ Κουμανούδης μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ «ἕνα μακρινὸ προμήνυμα τῶν ποσοτικῶν θεωρήσεων στὰ πρῶτα τῆς παιδείας».

Ἡ ὅλη πρόθεση τοῦ λογίου, καὶ σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσή τοῦ λεξικογράφου, συνοψίζεται, κατὰ τὸν σχολιαστή του, στὸ γεγονός ὅτι ὁ Κουμανούδης «αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ μὴν πάρει τίποτε μαζί του, ἀπὸ ἐκεῖνα πὸν θὰ μπορούσαν νὰ σταθοῦν χρήσιμα στοὺς ἐταίρους του». Ἔτσι τὸν βλέπει ὁ Δημαρῆς καὶ μᾶς τὸν παρουσιάζει.

Λουκία Δρούλια

Hélène Cotta, Traductions en vers de l'Illiade et de l'Odyssee
dans la Grèce du XIX siècle.

Ὁ καθρέπτης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας στάθηκε τὸ ἀγαπημένο ὄργανο τῆς νεώτερης· ἐκεῖ ἐσωπριζόταν προκειμένου νὰ ἀναγνωρίσει τὸ δικό της πρόσωπο, στὶς δύσκολες ἰδίως στιγμές. Βέβαια τὸ εἶδωλο μεταλλάζει συνεχῶς, μὴ καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς νεώτερης — ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρχαίας — Ἑλλάδας προσδιορίζονται ἀπὸ ἄλλες συνισταμένες. Ἔτσι τὸ θέμα: «ἡ παρουσία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας στὴ νεώτερη» συνιστᾷ μία κλειδα μὲ πολλαπλὲς ἐφαρμογές· μπορεῖ νὰ ἀποκαλύψει μεγάλο μέρος ἀπὸ τὸ ζητούμενο πρόσωπο τῆς νεώτερης.

Μέσα στὰ πλαίσια αὐτὰ κινεῖται ἡ ἐργασία τῆς κυρίας Hélène Cotta: ἐξε-

τάζει ἕνα τμήμα, ἀπὸ τὰ πιὸ καιρία, ἀπαραίτητο γιὰ κάθε μελλοντικὴ προσπάθεια. Ἡ περιοδολόγησή τῶν μεταφράσεων ἀκολουθεῖ τὸ σχῆμα πὸν ἔχει πλέον ἐπικρατήσει: ἕως τὰ 1830, ἕως τὰ μέσα τῆς δεκαετίας 1850-60, 1880· πραγματικά, καὶ μὲ τὰ δεδομένα αὐτῆς τῆς ἐργασίας, φαίνεται ὅτι σ' αὐτὰ τὰ χρόνια βρισκονται οἱ τροπὲς τῶν φαινομένων. Στὴν πρώτη περίοδο ἐπικρατεῖ ὁ διαφωτισμὸς τοῦ Κοραΐ καὶ ἡ παράλληλη ἐπανάση ἀπαράδοξη· στὴ δεύτερη ὁ διαφωτισμὸς ἔχει χάσει τὴν ὀρμὴ του, ὁ ρομαντισμὸς δὲν ἔχει βρεῖ τὸ δρόμο του, καὶ τὰ ἐπτάνησα αὐτονομοῦνται. Στὴν τρίτη (1861-1880),

πὸν ἢ κυρία Cotta ὀνομάζει («ἡ μεγάλη ἐπική περίοδος») —καὶ στηρίζεται τόσο στὴν Εὐρώπη ὅσο καὶ στὴν Ἑλλάδα— ὁ Ὅμηρος ἀποτελεῖ κεντρικὸ σημεῖο ἀναφορᾶς· εἰσδύει στὸν ἱστορισμό, πὸν ἀποτελοῦσε τὸ βασικὸ δόγμα τῆς ἐποχῆς. Καθὼς ὅμως ἡ διαμάχη κλασικιστῶν καὶ ρομαντικῶν ἔχει ὀδηγηθεῖ, κατὰ τὴν ὠραία ἔκφραση τῆς συγγρ., σὲ διπλὴ ἀποτυχία, ἡ ἐπτανησιακὴ παράδοση θὰ εἶναι ἐκείνη πὸν θὰ δώσει τὸ κείμενο τῆς ἐποχῆς: τὴ μετάφραση τοῦ Πολυλά. Στὴν τέταρτη περίοδο δεσπόζουν οἱ μαχητικοὶ δημοτικιστὲς Πάλλης καὶ Ἐφταλιώτης· ὀρθὰ ἡ συγγρ. τοὺς παρακολουθεῖ ὡς τὸ τέλος τῆς προσπάθειας, εἰσβάλλοντας ἔτσι βαθιὰ στὰ χρόνια τοῦ 20ου αἰώνα.

Ἡ ἐρευνητικὴ μέθοδος τῆς κ. Cotta ἀπτεται τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἱστορίας, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἀρμόζει. Ὁ ἀναγνώστης χαίρεται ιδιαίτερα κάποιες σελίδες, ὅπως λ.χ. ἐκεῖ ὅπου καθὼς γίνεται λόγος γιὰ τὴν μετάφραση Πολυλά, τὰ φιλολογικὰ δεδομένα στηρίζουν τὴν ἱστορικὴ θεώρηση (σ. 210-

211). Καμιὰ φορὰ ἡ ἔντονη παράδοση τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ἔλκει, χάρις καὶ στὰ πολλαπλά της ἐρείσματα στὴ βιβλιογραφία, ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς συγγρ. —ἀντίθετα, οἱ μαθητικὲς μεταφραστικὲς ἀπόπειρες δὲν ἀξιοποιοῦνται πάντοτε ἀρκετὰ, ἐνῶ θὰ μπορούσαν νὰ διαλευκάνουν, μέσα ἀπὸ ἕνα πρίσμα, σημαντικὲς πτυχὲς τοῦ ζητήματος («Ὅμηρος καὶ Νεοέλληνες»).

Ἄν καὶ ἀναλυτικὴ στὶς λεπτομέρειές της, ἡ ἐργασία δὲν ἀποφεύγει νὰ ἀνοιχτεῖ σὲ θεωρητικότερες προσεγγίσεις (λ.χ. σ. 141 ἢ 145 κέ., ὅπου ἐξετάζεται ἡ συνολικὴ παρουσία τοῦ Ὀμήρου) πράγμα πὸν ἐπιτρέπει στὸν ἀναγνώστη νὰ ἀποκτήσει καὶ τὰ δεδομένα τοῦ προβλήματος, ἀλλὰ καὶ νήματα ἀρκετὰ γιὰ νὰ ὀδηγηθεῖ στὴν κατανόησή του.

Ἡ ἐργασία εἶναι δακτυλόγραφη· ἕνα ἀντίτυπὸ της βρίσκεται κατατεθειμένον στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Ε.Ι.Ε. μὲ τὸ ἐπίσημα 15638.

Ἀλέξης Πολίτης

Φίλιππος Ἡλιοῦ, Κοινωνικοὶ ἀγῶνες καὶ Διαφωτισμός:

Ἡ περίπτωση τῆς Σμύρνης (1819). Μετάφραση: Ἰωάννα Πετροπούλου
«Θεωρία καὶ μελέτες Ἱστορίας» 3, Ε.Μ.Ν.Ε. Μνήμων 1981, σ. 45.

Τὰ βιβλία, στῶν ὁποίων τὴ σειρά πῆρε θέση καὶ ἡ ἐλληνικὴ μορφή τῆς μελέτης πὸν παρουσιάζεται ἐδῶ, σκοπεῖν, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν τίτλο πὸν τὰ στεγάζει, σὲ δύο στόχους: νὰ παρουσιάσουν στὸ ἐλληνικὸ κοινὸ, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ θεωρητικὲς μελέτες γιὰ τὴν Ἱστορία καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πρότυπες μελέτες, πὸν ξεκινῶν ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο φαινόμενο καὶ ἀνάγονται σὲ γενικότερες θεωρήσεις. Νομίζω ὅτι ἡ μελέτη τοῦ Φ. Ἡλιοῦ ἀποτελεῖ εὐτυχισμένη ἐπιλογή καὶ πρότυπο γιὰ

τὸν δεύτερο τύπο μελετῶν τῆς σειράς.

Δὲν εἶναι ἡ μοναδικὴ φορὰ πὸν ὁ συγγραφέας μᾶς ξαφνιάζει μὲ τὰ σημαντικὰ ἀποτελέσματα μελέτης του πὸν στηρίζεται κυρίως σὲ μιὰ νέα ἀνάγνωση χρησιμοποιομένης ἀπὸ τὴν ἱστοριογραφία πηγῆς, ἡ ὁποία τώρα ἀναγκάζεται νὰ ἀποκαλύψει τὸν κώδικά της, ὕστερα ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα - ὑποθέσεις ἔρευνας τοῦ ἱστορικοῦ.

Ὅταν ἀνακοινώθηκε ἡ μελέτη αὐτὴ τὸ 1971, ἔκλειναν ἀκριβῶς 100 χρόνια ἀπὸ τὴν πρώτη δημοσίευση τοῦ χρσ.

νικοῦ «Περὶ τῶν κατὰ τὸ ἐν Σμύρῃ Φιλολογικῶν Σχολείων συμβάντων» τοῦ Στέφανου Οἰκονόμου. Ἡ σαφήνεια, ἡ ἐνάργεια καὶ ἡ ἀμεσότητα ποὺ χαρακτηρίζουν τὸ χρονικὸ τοῦ αὐτόπτη συγγραφέα ἦταν στοιχεῖα ποὺ τὸ προβάιζαν σὲ αὐθεντικὴ μαρτυρία. Δύο ἀκόμη στοιχεῖα προικοδοτοῦσαν τὴν καλὴν του τύχη: ἐκδόθηκε σὰν παράρτημα στὰ «Σωζόμενα Φιλολογικά» τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, ἐνῶ ὁ συγγραφέας καὶ ὁ οἰκογενειακὸς του περιγύρος καὶ μετὰ τὴν προοίοντα συντηρητικότητα μετὰ τὸ 1819 εἶχαν ἐξασφαλίσει πρώτες θέσεις στὸ πᾶνθεο τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας. Ἔτσι τὸ χρονικὸ τοῦ Οἰκονόμου γιὰ τὰ γεγονότα τῆς Σμύρνης τοῦ 1819, καθὼς δὲν βασανίστηκε ἀπὸ ἀμφισβητήσεις τῆς ἀξιολογίας του, μετὰ τὴν σαφήνειά του πρόβαλε ἀποτελεσματικὰ τὴν λογικὴν του καὶ σὰν ἔτοιμο ἐξηγητικὸν σχῆμα γιὰ τὰ φαινόμενα τὰ ὁποῖα στοιχοῦσθεοῦν τὰ γεγονότα ποὺ περιγράφει.

Ἡ Ἡλιοδὸς ἀρχίζει τὴν μελέτην του μετὰ τὴν ἀμφισβήτηση αὐτῆς τῆς μηχανικῆς παραδοχῆς. Ἀνιχνεύοντας τὰ γεγονότα ποὺ περιγράφονται στὸ χρονικὸ, καὶ φωτίζοντάς τα μετὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ δίνουσι, κριτικὰ κατανοημένες, οἱ ἄλλες πηγές, ἀνάγεται στὸν προσδιορισμὸν τῶν συμβεβηκότων καὶ τῶν πρωταγωνιστῶν τους, μετὰ ἐπισημάνση τῶν λεπτῶν δια-

φοροποιήσεων ἀνάμεσα στὶς κοινωνικὰς τάξεις καὶ ὁμάδες, καὶ διαχρονικὴ παρακολούθησις τῆς δράσεως τους κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς συγκυρίας.

Μετὰ τὸν τρόπο αὐτὸν ἐκχερσώνεται ὁ ἐξεταζόμενος κοινωνικὸς χωροχρόνος ἀπὸ τοὺς πειρασμοὺς τῶν σχηματοποιημένων προσεγγίσεων καὶ παρακαμπτεται ὁ σκοπέλος νὰ ἰδωθοῦν τὰ γεγονότα τῆς Σμύρνης τοῦ 1819, ποὺ κατέληξαν στὸ κλείσιμο τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου, σὰν ἀποτέλεσμα καὶ ἐκφραση μόνου ἰδεολογικῶν ἀνταγωνισμῶν τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων (ἐδῶ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τῶν ἀντιπάλων τους) καὶ ὄχι σὰν συνιστώσες μιᾶς κοινωνικῆς κρίσεως. Ἡ μελέτη φυσικὰ προχωρεῖ στὸν φωτισμὸν τῆς κρίσεως μετὰ τὴν ἐπισημάνση καὶ ἰεράρχησιν τῶν ἄλλων παραγόντων τῆς. Τὰ γεγονότα τῆς Σμύρνης τοῦ 1819 φωτίζονται καὶ ἀναδεικνύονται ἕνας ἀναβαθμὸς τῆς κρίσεως ποὺ ἔφερε («στὴν ἐπιφάνεια τίς διαφοροποιήσεις ποὺ συντελοῦνται, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα, στὸ ἔσωτερικὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ στὰ πῶ ἀναπτυνόμενα ἀστικά κέντρα καὶ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συλλάβουμε μιὰ βασικὴ ὄψη τῶν νέων ἀντιθέσεων ποὺ ἐκδηλώνονται στὴν ἑλληνικὴν κοινωνία»).

Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης

Κατερίνα Γαρδίκου - Ἀλεξάνδρου, Ἄρχειο Ἀλεξάνδρου Στ. Καραθεοδωρῆ. Κατάλογος καὶ εὑρετήρια. Ἐκδ. Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ε.Ι.Ε., 1981

Μιὰ ἀκόμη συμβολὴ στὴν παρουσίαση τῶν πηγῶν τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας ἔρχεται νὰ προσθέσει μετὰ τὸ «Ἄρχειο Καραθεοδωρῆ» τὸ Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν. Ἐργασία πολλὰ πλὴρως χρησιμὴ, καθὼς τὸ ἀρχεῖο ἀπὸ τὸ ποὺ εὑρετηριάζεται καλύπτει, σὲ διάστημα μισοῦ περὶπου αἰῶνα, τίς ποικί-

λες ἐνασχολήσεις τῶν Καραθεοδωρῆδων καὶ τοῦ Κων. Μουσοῦρου, καί, παράλληλα, ζητήματα τῆς σύγχρονης πολιτικῆς, διπλωματικῆς, ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, τὰ ὁποῖα τέμνονται μετὰ τὴν ζωὴν τῶν ἢ τὰ ἐνδιαφέροντά τους.

Ἀναλυτικώτερα, τὸ Ἄρχειο (ποὺ βρῖσκεται στὸ Κέντρο Νεοελληνικῶν

² Ερευνών) αποτελείται από τρείς ενότητες: α) τὰ κατάλοιπα τοῦ γυατροῦ καὶ λογιῶν Στεφ. Θ. Καραθεοδωρῆ (1789-1867), πὸν ἀφοροῦν κυρίως θέματα ἐθνικὰ καὶ ἐκκλησιαστικά τῆς περιόδου 1860-1866, β) τὰ κατάλοιπα τῶν Κων. Π. Μουσοῦρου (1807-1891), πρῶτον τῆς Τουρκίας στὸ Λονδίνο, πὸν ἀναφέρονται στὴν ἐπίσκεψη τοῦ σουλτάνου Abdülaziz στὸ Λονδίνο τὸ 1867, καὶ γ) τὸ ἀρχεῖο τοῦ πολιτικοῦ καὶ λογιῶν Ἀλέξ. Στ. Καραθεοδωρῆ (1833-1906).

Ἡ τρίτη αὐτῆ ἐνότητα συνιστᾷ τὸν κύριο ὄγκο τῆς ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς. Περιλαμβάνει ἐπιστολές, ἐγγράφα, ὑπομνήματα, σημειώσεις πὸν ἀνήκουν σὲ διάφορες περιόδους τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλέξ. Καραθεοδωρῆ: στὴ θητεία του ὡς ἀνώτερον ὑπαλλήλου καὶ ἀξιωματοῦχοιο τοῦ Τουρκικοῦ κράτους, στὰ ταξίδια του στὴν Εὐρώπη καὶ τὴ συμμετοχὴ του, ὡς ἐκπροσώπου τῆς Πύλης, σὲ διεθνή συνέδρια, στὴ θητεία του ὡς ἡγεμόνα τῆς Σάμου (1885-1894) καὶ τῆς Κρήτης (1895-1896).

Τὸ μεγαλύτερο τμήμα τοῦ ἀρχείου τοῦ Ἀλέξ. Καραθεοδωρῆ ἀποτελεῖ ἡ ἀλληλογραφία του ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς ἡγεμονίας του στὴ Σάμο καὶ πραγματεύεται τίς πολιτικὲς καὶ οἰκονομικὲς σχέσεις τῆς Σάμου μὲ τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία καὶ τὰ ξένα κράτη, ἐσωτερικὲς ὑποθέσεις τοῦ νησιοῦ, ζητήματα ἐκκλησιαστικά, δασμολογικά κ.ἄ. Οἱ ἐπιστολὲς καὶ τὰ ἐγγράφα τῆς περιόδου πὸν ἡγεμόνευε στὴν Κρήτη παρέχουν εἰδήσεις γιὰ τὸ δικαστικὸ σύστημα, τὴ δημόσια τάξη καὶ ὁρισμένους οἰκονομικὲς ὑποθέσεις τοῦ νησιοῦ. Ἐνα ἄλλο τμήμα τοῦ Ἀρχείου περιέχει ὑλικὸ σχετικά μὲ τὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τίς ἐθνικὲς μειονότητες στὸ χῶρο τῆς Μακεδονίας.

Μία δευτέρη, χωριστὴ κατηγορία ὑλικῶ ἀποτελοῦν τὰ ἐντυπα, τὰ ἀποκόμ-

ματα ἐφημερίδων καὶ οἱ προσωπικὲς μελέτες τοῦ Ἀλέξ. Καραθεοδωρῆ πάνω σὲ θέματα νομικά, ἱστορικά, ἐκκλησιαστικά, μαθηματικά, φιλολογικά· ἡ τελευταία ἐνότητα ἀπαρτίζεται ἀπὸ μελέτες ἀναφερόμενες στὴν περσικὴ καὶ ἀραβικὴ φιλολογία. Τὸ πλοῦσιο αὐτὸ ἐπιστημονικὸ ὕλικό, «ἐκφραση μιᾶς πολὺπλευρῆς πνευματικῆς δραστηριότητος», συμπληρώνει τὴν εἰκόνα τοῦ φαναριώτη διπλωμάτη καὶ πολιτικοῦ.

Ἡ ἐργασία πὸν εἶχε νὰ κάμει ἡ ἐπιμελήτρια τοῦ Ἀρχείου ἦταν διπλή: α) νὰ κατατάξει καὶ νὰ καταγράψει τὸ ὑλικὸ καὶ β) νὰ τὸ ἐπεξεργαστεῖ καὶ νὰ τὸ παρουσιάσει. Ἡ ταξινομικὴ ἐργασία ἔγινε μὲ κριτήρια χρονολογικά καὶ, ἐν μέρει, εἰδολογικά, ὅπως δείχνει καὶ τὸ δημοσιευμένο συνοπτικὸ Διάγραμμα ταξινόμησης. Ὡς πρὸς τὴν παρουσίαση τοῦ ὕλικου προτιμήθηκε ὄχι ὁ κλασικὸς τρόπος τῆς ἀναλυτικῆς παρουσίας κάθε ντοκουμέντου, ἀλλὰ ἡ συστηματικὴ ἀποδελτίωσή τους. Μὲ τὴ μέθοδο αὐτὴ διασπᾶται τὸ ντοκουμέντο ὡς ἀπτελὲς νοηματικὴ μονάδα, ἀνασυγκροτεῖται ὅμως μέσα ἀπὸ τὰ πλοῦσια εὔρετήρια θεμάτων καὶ ὀνομάτων. Πάντως ὑπάρχουν στὴ διάθεση τοῦ ἐρευνητῆ καὶ τὰ ταξινομικὰ δελτία, τὰ ὁποῖα δίνουν τὸ περιεχόμενο τῶν ἐγγράφων.

Τὰ εὔρετήρια εἶναι δύο: ἓνα ἀποστολέων καὶ παραληπτῶν καὶ ἓνα γενικό. Στὸ γενικὸ εὔρετήριο, πέρα ἀπὸ τὰ ἀνθρωπωνύμια καὶ τὰ τοπωνύμια, ἀποθησαυρίζεται θεματολογικὰ ὅ,τι συνιστᾷ τὸ περιεχόμενο τῶν ντοκουμέντων. Τὰ σχετικὰ λήμματα ὑπάρχουν, κατὰ κανόνα, στοὺς τόπους ἀναφορᾶς· ἐνίοτε παραθέτονται καὶ συγκεντρωτικά —μὲ, ἢ χωρὶς, παραπεμπτικά στοὺς ἀντίστοιχους τόπους. Ἰδιαίτερα πρέπει νὰ μνημονευτεῖ ἐδῶ ἡ προσπάθεια τῆς ἐπιμελήτριας νὰ προσδιορίσει ἢ νὰ ταυτίσει ὅσα ὀνόματα τόπων καὶ προσώπων θά

προκαλοῦσαν δυσκολίες στὸν χρήστη τοῦ εὑρετηρίου.

Ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου κλείνει μὲ τὸν κατάλογο τῶν ἐντόπων, ἐλληνικῶν καὶ ξένων, ποὺ βρίσκονται ἐνσωματωμένα στὸ ἀρχεῖο. Πρόκειται κυρίως γιὰ φυλλάδια ποὺ συνοδεύουν τὰ ντοκουμέντα ἢ ἐμπλίνουν στὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ Ἀλέξ. Καραθεοδωρῆ: κανονισμοὶ συλλόγων, ἐκθέσεις σχολικῶν πραγμάτων, μελέτες γύρω ἀπὸ τὸ Ἀνατολικὸ Ζήτημα κ.ἄ.

Τὸ εὑρετήριο τοῦ ἀρχείου Καραθεοδωρῆ συνιστᾷ ἓνα χρήσιμο εργαλεῖο ἔρευνας γιὰ τὸν μελετητὴ τῆς ἱστορίας τοῦ 19ου αἰώνα, καθὼς ἀνοίγει δρόμους

γιὰ νέες προσεγγίσεις σὲ ζητήματα σχετικὰ μὲ τὶς ἐλληνοτουρκικὲς σχέσεις καὶ τὴν πολιτικὴ, οἰκονομικὴ, πολιτισμικὴ κατάσταση περιοχῶν τοῦ «ἀλύτρωτου» Ἑλληνισμοῦ. Μᾶς δίνει ἐπίσης τὴν εὐκαιρία νὰ μελετήσουμε, μὲ βάση τὴ θητεία τοῦ Ἀλέξ. Καραθεοδωρῆ στὴν ἀνώτερη ὑπαλληλικὴ ἱεραρχία τῆς Πύλης, τὸ θέμα τῆς ἐνσωμάτωσης Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως (τῶν «νεο-φαναριωτῶν») στὸν ὀθωμανικὸ κρατικὸ μηχανισμό καί, συνακόλουθα, τὴν πολιτικὴ συμπεριφορὰ καὶ ἰδεολογία ποὺ ἀπέρρεε ἀπὸ τὴν ἔνταξη αὐτή.

Κώστας Λάπτας

Εὐτυχία Δ. Λιάτα, Γενικὸ Εὑρετήριο τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, Ἀθήνα 1980

Τὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς περιέχει ἓνα ὕλικὸ τῆς τάξεως τῶν 600.000 ἐγγράφων καὶ 3.197 βιβλίων. Μιὰ σχολαστικὴ λοιπὸν καταλογογράφηση του θὰ ἀπαιτοῦσε πολλὴν κατὰ τὸν τρόπο καὶ τέτοιο θὰ δημιουργοῦσε ὑπέροχες καθυστερήσεις σὲ ὅποια ἀπόπειρα χρήσης του ἀπὸ τοὺς ἐρευνητές. Γι' αὐτὸ ἡ ταξινομήση καὶ ἡ πρώτη γενικὴ καταλογογράφηση μεθοδεύτηκε διαφορετικὰ: ἔγινε μὲ τὴ σκέψη τῆς ἱστορικῆς ἀξιοποίησης: ἄλλωστε πρόκειται γιὰ ἐργασία ποὺ δὲν εἶναι αὐτόνομη, παρὰ ἐντάσσεται στὰ πλαίσια τῆς Ἐπιτροπῆς Ἱστορίας ποὺ ἔχει συστήσει ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα, καὶ ἐποὶ τὴν λογικὴ, τὴ λογικὴ τῆς ἱστορικῆς ἐρευνας, ἀποσκοπεῖ νὰ ἐξυπηρετήσῃ. Ἡ ἐπιμελήτρια ἐργάστηκε λοιπὸν ἀνάλογα: συνέλαβε, πρῶτα, μὲ αὐτοψία, τὴ φύση καὶ ἔκταση τοῦ ὕλικου. Μὲ βάση, στὴ συνέχεια, διάγραμμα ταξινομήσης ποὺ κατάρτισε, συντόνισε κατὰ τέτοιο τρόπο τὴ δουλειά της, καὶ αὐτὴ τῶν συνεργα-

τῶν της, ὥστε μὲ τὴν κατάταξη τοῦ ὕλικου κατὰ φάκελο (καὶ ὄχι μὲ τὴν παρουσίασή του κατὰ ἐγγράφο) νὰ ἐπιτύχει ρυθμοὺς πολὺ γοργούς. Τὸ περιεχόμενο τοῦ ἀρχείου χωρίστηκε, μὲ κριτήρια κυρίως θεματολογικά, σὲ 33 μεγάλες ἐνότητες: κάθε ἐνότητα, ἀνάλογα μὲ τὴν ἰδιομορφία της, σὲ σειρές, ὑποσειρές, φακέλους καὶ ὑποφακέλους. Συγκροτήθηκαν τελικὰ 3.861 φάκελοι, ποὺ τὸ ὕλικό τους καλύπτει κυρίως τὴν περίοδο 1844-1900: λίγα σχετικὰ ἐγγράφα ἀναφέρονται στοὺς χρόνους 1900-1940. Γιὰ κάθε φάκελο δόθηκε μικρὴ ἔνδειξη τοῦ περιεχομένου του, π.χ.: Ὑποκαταστήματα / Β' Ἀρχεῖο Ὑποκαταστήματος Σύρου (I. Αὐτὰ ἐγγράφα, φακ. I: Ἐγγράφα τοῦ Κεντρικοῦ Καταστήματος τῆς Ε.Τ.Ε. (1845-1849). Τὸ ἀρχεῖο, ὡστόσο, τοῦ Γ. Σταύρου, λόγῳ τῆς σημασίας του, παρουσιάστηκε, κατ' ἐξαιρέση, ἐγγράφο πρὸς ἐγγράφο - ὑπόδειγμα γιὰ τὸ πῶς θὰ καταταχθοῦν μελλοντικὰ

και οι υπόλοιπες σειρές. Στο τέλος παρατίθεται έναιο αλφαβητικό ερωτηρίο κύριων ονομάτων, τόπων και έννοιών.

Το αποτέλεσμα δικαίωσε, νομίζω, πέρα για πέρα την τακτική που υιοθετήθηκε. Το υλικό δαμάστηκε και ο προσεκτικός έρευνητής μπορεί, ίσως φάχγοντας λίγο περισσότερο, να βρει

ό,τι επιθυμεί. Οι μελέτες που ήδη κυκλοφόρησαν στην ίδια σειρά με το Ερωτηρίο της Εύτυχίας Λιάτα, αποδείχνουν ότι το τελευταίο αποτελεί πλέον βασικό εργαλείο για όσους ασχολούνται με τα οικονομικά, κυρίως, φαινόμενα της νεοελληνικής κοινωνίας.

Χρήστος Κ. Λούκος

‘Η Θ’ Γενική Συνέλευση του ΟΜΕΔ

‘Η Θ’ Γενική Συνέλευση του ΟΜΕΔ πραγματοποιήθηκε στις 29.1.1982 υπό την προεδρία του καθ. κ. Έμμ. Κριαρά και με θέματα ημερήσιας διάταξης: 1. Έκθεση πεπραγμένων προηγούμενων ετών 1979-1981. 2. Έκθεση Έξελεγκτικής Έπιτροπής. 3. Έκλογή Έξελεγκτικής Έπιτροπής και 4. Μερική ανανέωση του Διοικητικού Συμβουλίου.

Στην αρχή της συνεδρίας η Γεν. Γραμματέας του Όμιλου κ. Δουκία Δρούλια τίμησε τη μνήμη των εκλιπόντων μελών του, της Εγγενης Χατζηδάκη, ιδρυτικού μέλους του ΟΜΕΔ, και των Νικ. Δελιαλή, Στ. Καββάδα, Γ. Λάου, Α. Στράτου, Γ. Αγγελίδη, Δ. Κτιστόπουλου, Χ. Χιονίδη και Ί. Μελετόπουλου. Στη συνέχεια αναφέρθηκε στις βασικές δραστηριότητες του ΟΜΕΔ κατά το χρονικό διάστημα 1979-1981: την περάτωση του τόμου 15 (1978-1979) και 16 (1980) του περιοδικού «Ο Έραμιστής» και την προετοιμασία του τόμου 17 (1981), σχεδόν έτοιμο να ολοκληρωθεί. Υπέμνησε, ότι η έγκαιρη κυκλοφορία των τόμων οφείλεται στις προσπάθειες της Συντακτικής Έπιτροπής και ιδιαίτερα του υπεύθυνου συντάξεως Φιλ. Ήλιού, που απέβλεπε να δώσει μιá καινούρια πνοή, διευρύνοντας ταυτόχρονα τα πλαίσια της έλης του περιοδικού. Με ικανοποίηση αναφέρθηκε κατόπιν στην

περάτωση του αφιερώματος Κ. Θ. Δημαρά (τ. 11, 1974). Το Διοικητικό Συμβούλιο του ΟΜΕΔ όργάνωσε τον Μάιο του 1981 μιá μικρή τελετή στην αίθουσα συνεδριάσεων του Κέντρου Νεοελληνικών Έρευνών, κατά την όποία επέδωσε στον κ. Κ. Θ. Δημαρά τον τιμητικό τόμο. Ός προς την έκδοση της αλληλογραφίας του ‘Αδ. Κοραή ή κυρία Δρούλια πληροφορήσε τη Γ. Συνέλευση ότι δέν προωθήθηκε στο τυπογραφείο η έλη του επόμενου τόμου λόγω οικονομικών δυσχερειών του Όμιλου. Ένόψει όμως της έπετειου των 150 ετών από τον θάνατο του Κοραή (1983) καταβάλλεται προσπάθεια να προχωρήσει η έκδοση της Αλληλογραφίας και, αν είναι δυνατό, να ολοκληρωθεί το έργο μέσα στο 1983. Αναφέρθηκε στην δραστηριοποίηση δύο μελών του Όμιλου να βρουν χορηγούς της έκδόσεως και ανέφερε παράλληλες ενέργειες του Δ.Σ., ζητώντας και από τα υπόλοιπα μέλη να συμβάλουν στην προσπάθεια αυτή. Η Γεν. Γραμματέας ανακοίνωσε κατόπιν ότι κατά το 1980, με την πρωτοβουλία του κ. Κ. Θ. Δημαρά και με την βοήθεια της κ. Αικ. Κουμαριανού, ο ΟΜΕΔ αποτέλεσε ένα από τα ιδρυτικά μέλη της Société Internationale du 18e siècle. Για τον σκοπό αυτό μεταφράστηκε στα γαλλικά το Καταστατικό του ΟΜΕΔ και

τὸ Δ.Σ. παρεκάλεσε τὸν κ. Δημαρᾶ νὰ ἐκπροσωπεῖ τὸν Ὅμιλον στὶς Συνεδριάσεις τῆς Διεθνοῦς Ἑταιρείας. Διαγράφοντας στὴν συνέχεια τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς περιόδου αὐτῆς ἐπεσήμανε, ὅτι δὲν ἔχουν ἀκόμα ἐπιστραφεῖ στὸ σύνολό τους τὰ δάνεια στὰ μέλη τοῦ Δ.Σ. πὸν εἶχαν ἔλθει ἀρωγὰ στὶς ταμειακὰς δυσχέρειες τοῦ ΟΜΕΔ, καὶ ἀπαρτίβησε τοὺς φορεῖς πὸν τὸν ἐνίσχυσαν οἰκονομικὰ (Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἑθνικῆς Τράπεζας, Ἑθνικὸ Ἴδρυμα Ἐρευνῶν, Κρατικὰ Λαχεῖα, Ἑταιρεία Παπαστράτος κ.ἄ.). Ἐπεσήμανε ἐπίσης ὅτι ἡ («ἐπιτροπὴ σωτηρίας») πού, κατὰ πρόταση τοῦ καθ. κ. Α. Ἀγγέλου στὴν προηγούμενη Γ.Σ., εἶχε συγκροτηθεῖ γιὰ νὰ ὑποβοηθήσει τὴν προσπάθεια οἰκονομικῆς στήριξης τοῦ ΟΜΕΔ, δὲν ἀπέδωσε τοὺς ἀναμενόμενους καρπούς. Τέλος, ἀναφερόμενη σὲ παλαιότερη πρόταση τοῦ μέλους τοῦ ΟΜΕΔ κ. Π. Χριστόπουλου νὰ πρωτοστατήσει ὁ Ὅμιλος στὴ σύγκληση ἐπιτροπῆς σωματείων, πὸν ἐκδίδουν ἀστηρῶς ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ, μὲ σκοπὸ νὰ ζητηθεῖ ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ τακτικὴ ἐτήσια ἐπιχορήγησή τους, ἀνακοίνωσε ὅτι ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ΟΜΕΔ δὲν ἀναλήφθηκε καμιά ἀνάλογη πρωτοβουλία, στὴν ὁποία ὅμως προχώρησε ἤδη ὁ κ. Χριστόπουλος.

Κατὰ τὴ συζήτηση πὸν ἀκολούθησε τὸν ἀπολογισμὸ καὶ τὴν Ἐκθεση τῆς

Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς, διατυπώθηκαν διάφορες προτάσεις σχετικὰ μὲ τὴν ἐξέυρεση οἰκονομικῶν πόρων γιὰ τὴ συνέχιση τοῦ ἐκδοτικοῦ προγράμματος τοῦ Ὅμιλου καὶ μὲ τὸν ἑορτασμὸ τῆς ἐπετείου τῶν 150 χρόνων ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Κοραῖ. Στὴ συνέχεια ὁ κ. Φ. Ἡλιού ἐνημέρωσε τὴ Γ.Σ. γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς πρωτοβουλίας τοῦ κ. Π. Χριστόπουλου. Διατύπωσε ἀκόμη τὴ γνώμη ὅτι ὁ Ὅμιλός μας πρέπει νὰ δραστηριοποιηθεῖ ἐνδυνάμωτα, ὥστε νὰ ἐκδηλωθεῖ μεγαλύτερη συλλογικὴ παρουσία καὶ προσφορά τῶν μελῶν. Πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτὸ προτείνεται ἀπὸ τὸν πρόεδρο καθ. κ. Κριαρᾶ ἡ συγκρότηση ἐπιτροπῆς πὸν θὰ εἰσηγηθεῖ τὴ μεθόδευση τοῦ προτεινομένου θέματος.

Ἀκολούθησε κατόπιν ἡ κοινὴ ψηφοφορία τῆς Γ.Σ. γιὰ τὴν ἀνάδειξη τριῶν μελῶν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τεσσάρων μελῶν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, μὲ τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα: Στὴν Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπανεκλέχθηκε ὁ κ. Μάνος Χαριτάτος καὶ νέα μέλη ἡ δ. Φωτεινὴ Τασιοῦ καὶ ὁ κ. Φώτης Δημητρακόπουλος, καὶ στὸ Δ.Σ. ἐπανεκλέχθηκαν οἱ κκ. Φίλιππος Ἡλιού, Ἀλέξης Πολίτης, Λεάνδρος Βρανούσης, καὶ ἡ κ. Δήμητρα Πικραμένου Βάρφη. Μετὰ τὴν ἀνακοίνωση τῶν ἀποτελεσμάτων, ἡ Θ' Γενικὴ Συνέλευσις περᾶτωσε τὶς ἐργασίες τῆς.

Διόρθωση

Στὴν μελέτη τοῦ B. J. Slot, «Commercial activities of Korais in Amsterdam», πὸν δημοσιεύτηκε στὸν προηγούμενο τόμο (15', 1980, σ. 55-139) τοῦ Ἐραριστῆ, τὸ πανομοιότυπο τῆς ἀπὸ 21 Σεπτεμβρίου 1773 ἐπιστολῆς τοῦ Κοραῖ (σ. 83), πρέπει νὰ πάρεται τὸν ἀριθμὸ 1 στὴ σειρά τῶν δημοσιευμέ-

νων ἐπιστολῶν. Ἡ καταχωρημένη μὲ ἀριθμὸ 1 ἐπιστολὴ (σ. 84), εἶναι τῆς 8 Ὀκτωβρίου 1773, στὴν ὁποία, κατὰ τὸ πάγιο σύστημα τῶν ἐπιστολογράφων, προτάσσεται ἡ κόπια τῆς προηγούμενης, 21 Σεπτεμβρίου 1773, μὴ ἰδιόγραφη τοῦ Κοραῖ, προφανῶς καμωμένη ἀπὸ τὸν γραμματικὸ του.